

A könyv fontos pozitívuma azonban az ivrit nyelvű emlékiratok és feljegyzések gondos idézése, aminek köszönhetően Emanuel Neumann amerikai cionista vezető, Eljahu Ejlát későbbi izraeli külügyi alkalmazott, Jicak Weiszman, Eljahu Dobkin és a törökországi Hajim Barlasz háború alatt született memoárjaiba is bepillantást nyerhet az európai olvasói (53., 95., 140., 149., 156. o.). A könyv angolsága ugyan nem kristálytiszt, de annyi bizonyos, a WJC tevékenységével foglalkozó történészek ezután nem kerülhetik el, hogy a Zsidó Világkongresszus korábban ismeretlen vagy kevésbé ismert, e könyvben feldolgozott irataira ne tegyenek említést.

László Bernát

BOGNÁR ZALÁN – JÓJÁRT GYÖRGY – REZNÁK ERZSÉBET

TÉGLÁKBA VÉSETT TÖRTÉNELEM

A ceglédi fogolytábor története és téglafalainak feliratai

(Kossuth Múzeum, Cegléd, 2013. 295 o. ISBN)

A közelmúlt történelmének fájdalmas és egészen napjainkig kibeszéletlen részét képezi a második világháború utáni hadifogolykérdés. 1944–1945-ben a hazánkat a németek alól ugyan felszabadító, de egyúttal megszálló szovjet Vörös Hadsereg több százezer magyar katonát, valamint civil állampolgárt ejtett hadifogságba és zárt az ország területén sebtében létrehozott több mint 50 különböző nagyságú fogolytáborba. A táborok közül a legnagyobbak a ceglédi fogolytábor bizonyult, melyet a város szélén lévő huszár és páncélos laktanyából alakítottak ki a szovjetek.

A ceglédi Kossuth Múzeum gondozásában 2013-ban megjelent *Téglákba vésett történelem* című kötet ennek a tábornak a történetét mutatja be, amelyben 1944 novemberére és 1946 nyara (!) között több mint 200 000 fogoly fordult meg. A kötetben számos tanulmány, visszaemlékezés, levéltári dokumentum mellett – a kötet unikum jellegét adó – több mint 300 különleges kordokumentum, téglafotó is megtalálható regiszterrel együtt, valamint a lágerben meghaltak töredékének a listája.

Reznák Erzsébet – a múzeum igazgatója – bevezető tanulmányában megismerteti az érdeklődővel a ceglédi tábor pontos elhelyezkedését (épületeinek részletes leírásával együtt), valamint azoknak vázlatos történetét egészen a 90-es évek elején bekövetkező szovjet haderő kivonulásáig, továbbá a fogolytáborhoz kapcsolódó kutatások eddigi történetét.

Bognár Zalán történész tollából – aki már két könyvet is megjelentett a témában – széles forrásbázisra alapozva megismerhetjük úgy a magyarországi, mint külön a ceglédi fogolytábor létrejöttének és működésének a körülményeit. Írását – a szűkös szakirodalom miatt – elsősorban a Hadtörténelmi Levéltárban, a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában és a Pest Megyei Levéltárban feltárt dokumentumokra, a túlélők visszaemlékezéseire és természetesen a téglafeliratokra alapozza. Olvastán megtudhatjuk, hogy a Vörös Hadsereg elsősorban praktikus – szállítási – okból hozta létre Cegléden ezt az óriási táborát, melyet eleinte gyűjtőtáborként, később tranzitlágerként működtetett, ahonnan folyamatosan gördültek tovább a szerelvények elsősorban a romániai elosztó táborok, majd onnan a Szovjetunió felé. Még belegendolni is szörnyű, hogy volt idő, amikor „1945. május hónapban a ceglédi fogolytáborban 130 000 fő tartózkodott” – idézi a szerző a Honvédelmi Minisztérium Béke-előkészítő csoportjának a megállapítását, valamint, hogy több mint 5000 fogoly halt meg a lágerben annak fennállása alatt. A tanulmány kiemelten foglalkozik a foglyok odakerülésével, létszámával, összetételével, tábori körülményeivel, az óriási zsúfoltsággal, a kevés és ehetetlen étellel, a családtagok sokszor reménytelen küzdelmével, mellyel szeretteik sorsán próbáltak meg legalább enyhíteni – egészen a tábor teljes kiürítéséig. Megtudhatja az olvasó, hogy voltak szerencsésebb sorsú foglyok: „Cegléd polgármestere Volkov Alexandr hadnagytól 106 főt vett át, akik a hadnagy állítása szerint azért lettek szabadon bocsátva, mert 50 éven felüliek vagy 18 éven aluliak voltak. Ezt követően februárban még három alkalommal vett át a polgármester a szovjet hadifogolytábor parancsnokság megbízottjától az előbbi indokkal foglyokat. E négy, februári alkalommal összesen 546 főt engedtek el a lágerből.” (37. o.) Mások különböző katonai

– elsősorban műszaki – alakulatokba kerültek, melyek kezdetben a Vörös Hadsereg alárendeltségébe tartoztak ikeralakulati minőségben, szovjet őrizet alatt, később pedig az új magyar honvédség állományába kerültek. Az így megalakuló vasútépítő zászlóaljkat az 1945. február 25-én, Gödöllőn megalakult 3. vasútépítő dandár alá rendelték, melynek állományában kiemelkedően sok volt a civil. Ezek a zászlóaljok „bár a gyűjtőlágerekből kiszabadultak mégis továbbra is szovjet katonai őrizet alatt álltak, és ellátásuk sem minden esetben mutatott javulást annak ellenére, hogy kemény fizikai munkára fogták őket” – mutat rá a szerző levéltári forrásokra hivatkozva. (39. o.) A foglyok többségét azonban – katonákat és civileket egyaránt – 1500-2000 fős transzportokkal fokozatosan a Szovjetunióba szállították további kényszermunkára, melyből sokan nem tértek többé haza. Ezen szerencsétlen személyek sokszor utolsó üzenetét csak az ún. „szélposta”, a vasúti kocsiból kibott levelek, cetlik őrizték meg.

Jó járt György – nyugdíjas gyermekorvos, aki a kötet téglafotóit készítette – írásában a tábor különlegességével, az épületek tégláiba vésett feliratokkal, rajzokkal foglalkozik, melyek rengeteg információt tartalmaznak. Ezek között nemcsak magyar, de német (Schleswig-Holstein-i, szudétanémet, bácskai sváb stb.), osztrák, szlovák, lengyel, román, szerb, észt, olasz, sőt orosz felirat is található. Ezek a kuriózumnak is minősülő feliratok legtöbb esetben a fogoly nevét, lakhely szerint illetőségét, illetve fogságba esésének időpontját tartalmazzák, de esetenként megismerhetjük az élelmészüket („Hét hónapja fogoly vagyok/hét hónapja borsólevest kapok/Eljött a 12 óra jött a rossz borsó/Hogy egy napos korában egye meg a pondró”, „Itt szenvedtem 7000 szerencsétlenül együtt vízen és meg vízen. Esténként kacsá reményekkel biztattak. Ha innét! kimegyek lábszárammal hokizok” – 130. o.), fogságba esésük körülményeit („Szabó Károly hadifogoly lakásomról hoztak el” – 91. o.), illetve a fogságban eltöltött időt, ami akár 5–7 hónap is volt („Itt szenvedtem Orosz fogságot 1945 III 15 ki tudja meddig” – 109. o.). Találhatók köztük különféle rajzok, illetve versek, amelyekből a foglyok életérzése, gondolatai rajzolódnak ki az olvasó előtt is („Meleg otthon terített asztala/Vajjon mikor lesz számunkra/Vetett ágy, puha takaró./Mikor lesz ismét óh?/Asszonyi karok ölelése/Kisgyermekük nevetése/Lesz-e életünk víg zenéje?” – 120. o.). Külön kuriózum továbbá, hogy a tábor téglái nemcsak a katartikus 1944–1945-ös esztendő foglyainak őrzik az emléket, de megtalálhatóak jóval korábbi feliratok is, melyek azt bizonyítják, hogy a ceglédi huszár és pán-célos laktanyát már korábban is használták fogolytáborként. Számos felirat származik például az Osztrák–Magyar Monarchia és a Tanácsköztársaság idejéből is. De természetesen a könyv gerincét és a téglafeliratok túlnyomó többségét a második világháború utáni (hadi)fogoly (civil és katona foglyok) feliratok teszik ki.

A könyv tartalmaz egy külön DVD mellékletet, mely a tábor épületeinek mintegy 4000 megmaradt feliratából körülbelül 1500-at közöl, azoknak pontos helymeghatározásával. A kötetben reprodukált 324 téglafotóhoz pedig név- és tárgymutató regiszter is tartozik.

A munka értékét tovább növeli a tanulmányok után található tizenöt interjú, amelyeket a tábor egykor lakóival, többek között a kiváló történésszel, Kosáry Domokossal, a Magyar Tudományos Akadémia egykori elnökével, illetve a foglyok családtagjaival készítettek. Továbbá olvashatunk rövid életrajzokat a tábor kegyetlenségeit túlélte egykori foglyokról is.

A téglafeliratokhoz hasonlóan megrázó erejű a táborban elhalálozott foglyok – eddig feltárt, töredékes – névsora, életkora, lakóhelye, halálkozásának ideje, oka és (amennyiben egyáltalán ismert) temetésének helyszíne is, mellyel ez a hiánypótló, nagy ívű vállalkozás zárul.

Összességben elmondható, hogy a kötet nemcsak helytörténeti szempontból jelentős, hozzájárul történelmünk egy régóta elhallgatott és ki nem beszélt traumájának alaposabb megismeréséhez és megértéséhez. Hiszen, ahogy a tenger egy cseppjéből lehet következtetni a tenger vízének az összetételére, akként lehet egy részletesen feltárt és feldolgozott, a Vörös Hadsereg által megszállt területen kialakított hadifogolytábor történetéből következtetni a többi hasonló hadifogolytábor történetére és a benne fogva tartott körülményire.

A könyv egy eddig nem ismert, a Kárpát-medencében s talán egész Közép-Európában is egyedülálló, rendkívüli forráscsoportot mutat be, amit nemzeti örökségvédelem alá kellene helyezni. Régóta esedékes főhajtás ez a második világháború – elsősorban ceglédi – civil áldozatai előtt,

Glaub Krisztián